

GUBÂRÎ'NİN ESERLERİNDE HAC İBADETİ*

Dr. Emel NALÇACIGİL ÇOPUR**

Öz

10. yüzyılın ortalarında Türklerin İslâm dinini benimsemesi, yeni bir fikir akımına da kapı aralamıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de İslâm'ın beş şartından olan hac ibadetinin yapılmasını emreden ayetlerle Hz. Peygamber'in haccı ve seyahati tavsiye eden hadisleri neticesinde Türkler arasında hac görevini yerine getirme arzusu doğmuştur. Elbette bu durum edebiyatımıza da yansımıştır. Böylece 13. yüzyıldan itibaren şairlerimiz tarafından hac yolculuğunu anlatan seyahat-nâme literatürü oluşmaya başlamıştır. Bu literatür çerçevesinde Klasik edebiyatımızda haccın erkânını işleyen menâsikü'l-hac isminde tür oluşmuştur. Bu eserlerde dinin doğuş yeri Mekke'yi gezip görmek, hac görevini ifa etmek isteyen şairlerimizce hac ve Kâ'be motifi ayet ve hadislerden iktibaslarla veya remizlerle anlatılan hususiyetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada 16. yüzyılın tanınmış şairi Gubârî'nin eserleri ile hac ibadetinin anlatılması amaçlanmıştır. Şairin hac ibadetini, hacda yapılan fiillerin çıkış noktasını ayet ve hadisler ışığında edebî sanatlarla anlatması ile bu ibadetin milletimizce özümsemesine olan katkısı vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Klasik edebiyat, Gubârî, Menâsikü'l-hac, Ka'be-nâme, hac.

Pilgrimage in the Works of Gubârî

Abstract

In the mid-10th century, the acceptance of Islam Religion by the Turks caused the assimilation of a new flow of idea. As a result of the Verses ordering Pilgrimage, one of the five pillars of Islam, and the Hadiths of Prophet Mohammed advising Pilgrimage and travel, Turks had the strong feeling of performing the Pilgrimage. Also this feeling had reflections on our literature. Thus, the travel-book literature explaining the Pilgrimage travel has been used by the poets in the 13th century. Within the scope of this literature flow, a new type of literature named as Menâsikü'l-Hac handling the Pilgrimage Rules has been formed. In these works, we read the visits to Mecca where Islam was born and the explanations on Pilgrimage and Kaaba motifs by the quotations and abbreviations from Verses and Hadiths by our poets who has gone there to perform their Pilgrimage. The objective of this study is to narrate the Pilgrimage by the aid of the works of Gubârî, the famous poet of 16th century. Additionally, it was emphasized that the poet has provided contributions to our people to assimilate the Pilgrimage better since the poet explained the point of origin of

* Bu çalışma, 8 th Annual International Religious Tourism and Pilgrimage Conference (1-3 Haziran 2016'da) İngilizce sunulmuş ve yayınlanmamıştır.

** Selçuk Üniversitesi Türk Dili Okutmanı. emelnalcopur@selcuk.edu.tr

the worships during the Pilgrimage in the light of Verses of Quran and Hadiths by using literary arts.

Keywords: Classical Literature, Gubârî, Menâsikü'l-Hac, Ka'be-nâme, Pilgrimage.

Giriş

İslâm dinini kabul eden milletimize hac ibadetini anlatan, ilk edebî değere sahip türünün en meşhuru olan eser, 1561 yılında Gubârî'nin telif ettiği Menâsikü'l-Hac isimli mesnevidir (Yaran, 1996: 14/412). Gubârî, bu mesnevisinde manaya dayalı iktibas ve telmih gibi edebî sanatları kullanarak kutsal topraklara gitmek isteyen herkesin gönlüne seslenmiş ve telmihten kaynaklanan remizlerle bambaşka güzellik sunarak yazdığı eserini basit bir fıkıh kitabı olmaktan çıkarmış, hac rehberi kitaplarının kaliteli olmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca Gubârî, bu mesnevisi ile edebiyatımızda 16. yüzyılda devrinde pek çok şairi etkileyip etkisi iki asır sonrasında Şeyh Galip'e kadar devam eden hac rehberi; menâsikü'l-hac isminde müstakil manzum eserlerin yazılmasına vesile olmuştur. Edebiyatımızda hac ibadetini beyitlerine yansıtarak öncülük eden şairimiz aynı zamanda türünün tek mesnevisi Ka'be-nâme'nin de müellifidir. Bu eserinde ise hac ibadetinde yapılması gereken fiillerin çıkış noktası olan olayları anlatarak haccın Türkler tarafından insanı Allah'a yaklaştıran ibadet olduğunu anlatmıştır.

Asıl adı Abdurrahman olan Gubârî, 16. yüzyıl şair ve hattatlarından. Doğum yeri hakkında farklı bilgiler bildirilmesine rağmen şair, Ka'be-nâme isimli mesnevisinde gönlü Mekke şehrinin sevgisiyle dolduğu zaman doğduğu yer Akşehir'i terk ettiğini ifade eder. Gubârî'nin bu beytiyle onun Konya Akşehir doğumlu olduğunu öğrenmekteyiz (Alparslan, 1996: 14/168). Tahsil hayatına babasıyla başladıktan bir müddet sonra İstanbul'da çeşitli hocalardan öğrenim görmüştür. Şeyh Hamdullah-zâde Mustafa Dede'den altı yazı türünde dersler almış özellikle gubâr yazı çeşidinde gösterdiği başarıdan dolayı şiir ve yazılarında Gubârî mahlasını kullanmıştır. Şairin bu mahlası tercih etmesinin bir diğer nedeni ise kanaatimize göre sadece yazı stilinde gösterdiği başarı değildir. Nitekim 1534 yılında Kanunî'nin yanında ordu kâtibi olarak Irak seferine katılan Gubârî, bu seferde "sor" redifli bir gazel yazar ve onu şairlere gönderir (Gül, 2006: 2).

Bu gazel:

Ne bilür ışkı her Mecnûn sen ol ahvâli benden sor
Ne anlar kıssa-i Şîrîn ü Hüsrev kûhkenden sor

Görelüm ey sabâ bu şî'r-i sihr-âmîze âlemde
Nazîr olur mu her bir şâir-i şîrîn-suhandan sor

Gubârî makdem-i şâhîden istersen haber almak
Gubâr ol yollar üstünde gelenden sor gidenden sor.

beyitlerinden oluşmaktadır.

Şairin bu ilk şiirinin son mısraında yollara gubâr gibi düşülmesini önermesinin nedeni onun tasavvuf felsefesini iyi özümsemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Kaynaklardan öğrendiğimize göre Gubârî, seferden döndükten sonra resmî görevinden ayrılarak Şeyh Vefâ Tekkesi'nde tarikat usulünü öğrenmiş Nakşibendi şeyhidir (Karadağ, 1999: 1). Böylece tarikat âdâbında şeyhliğe kadar gelen şairin kendisine tasavvuf felsefesi doğrultusunda yaratılan toza, zerreciğe ait manalarına gelen gubârî kelimesini mahlas olarak seçmesi oldukça manidardır.

Gubârî, Şeyh Vefâ Tekkesi'nde usul öğrendikten sonra Akşehir'de Sultan Abdullah Zaviyesi'nde şeyhlik makamında bulunur. Buradaki görevini sürdürürken şeyhi Abdullatif Efendi'nin işaretiyle 1537 yılında kutsal topraklara gider. Orada tüm zamanını ibadetle geçirir. Daha sonra Nişancı Ramazan Çelebi-zâde Mehmed Çelebi'nin desteğiyle Kanunî tarafından hac zamanında Mekke ve Medine'ye gönderilen para işlerine bakması için görevlendirilir (Alparslan, 1996: 14/168).

Kendisini tamamen ibadete veren Gubârî, ilk eseri Ka'be-nâme'yi Mekke'de yazar. Gubârî bu mensur eserinde hac ibadetinin yapıldığı Mekke şehrini ve Kâbe'yi anlatmış, bu isimle yazılmış eserin tek müellifidir. Dolayısıyla Ka'be-nâme, hac ibadetinin önemli sembollerinin şiirlere aktarıldığı bir eserdir. Bundan hareketle haccın daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı için çalışmamızda bu eserin de incelenmesi gerektiğini düşündük. Eserde haccın farzlarının dayandığı tarihi olaylar anlatılmış, hac ibadetinin milletimizce daha iyi anlaşılması sağlanmıştır (Karadağ, 1999: 6).

Gubârî'nin mesnevi nazım şeklinde kaleme aldığı incelemeye aldığımız eserinden biri olan Menâsik'ül-Hac; hac rehberi isimli mesnevidir. Hanefî mezhebi esas alınarak hac farzasının işlendiği bu mesnevinin üç nüshası bulunmaktadır. Bu üç nüshadan Millet Kütüphanesi Ali Emîrî nr. 820'de kayıtlı bulunanı müellif nüshası olması sebebiyle 2006 yılında Âmine GÜL tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır (Gül, 2006: 12). Yazımızda örnek olarak verdiğimiz beyitler bu çalışmaya aittir. Eser tamamen dinî temalı olması sebebiyle kaynağını Kur'ân-ı Kerîm ayetleri ve Hz. Peygamber'in hadislerinden almıştır. Böylece Gubârî ayet ve hadislerle delil getirerek iktibas, telmih sanatını başarıyla kullanmıştır.

Şairin incelediğimiz bir diğer eseri Ka'be-nâme'nin beş nüshası bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu ve Selim Ağa nüshaları birbirini tamamlar niteliktedir. Türk Dil Kurumu nüshası TDK Yazma A/398 numarada kayıtlıdır. İncelediğimiz Ka'be-nâme, bu iki nüshanın karşılaştırılmasının neticesinde 1999

yılında Özey KARADAĞ tarafından yüksek lisans tezi çalışması olarak yeni yazıya aktarılmıştır (Karadağ, 1999: 11). Çalışmamızda konumuza örnek teşkil eden şiirler bu çalışmadan alınmıştır. Yazımızda Gubârî tarafından kaleme alınan hac ibadetini haccın farzları doğrultusunda yapılması gereken aşamaları sırasıyla ele aldık. Hac ibadetinin incelendiği yapılması gereken fiilleri, haccın yasaklarını Kur'an ayetleri ve Peygamberimizin hadisleri çerçevesinde tespit ederek yorumlamaya çalıştık. Bu doğrultuda incelediğimiz ayet mealleri Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları'na aittir. Hadisler de Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan Hadislerle İslâm Ansiklopedisi'nden alınmıştır. Beyitlerin sonunda mesnevi isminden sonra gelen sayılar; o mesnevideki beyit numarasını göstermektedir.

Hac İslâm'ın beş temel emrinden biridir. Kur'an-ı Kerim'de namaz, zekât, oruç ibadetinden daha fazla bilgi beyan edilen ibadettir. Hac ibadetinin inananlara farz kılınması Kitab'da *İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler.* (Hac, 22/27) ayeti ile bildir. Ayette haccı ilan etmesi istenen peygamber Hz. İbrahim'dir. Nitekim İbrahim (as) Kâbe'yi bitirdikten sonra Allah, O'ndan insanları hacca davet etmesini emreder, onun bu seslenişine yer ve gök arasındaki tüm varlıklar saygıyla karşılık verirler (Râzî, 2008: 16/299). Gubârî, Yüce Allah'ın Hz. İbrahim'e haccı ilan et buyruğunu anlatır:

Hac için 'âleme salâ itdi
Hacc ile halkı mübtelâ itdi
(Menâsikü'l- Hac, 139)

Kur'an'da beyan edildiği üzere gücü yetenler için hac ibadeti (Âl-i İmrân, 3/97) Allah'ın ululuğundan dolayı O'nun emrine boyun eğerek itaat etmektir. Hz. Peygamber de hac ibadetinin İslâm'ın temel ibadetlerinden biri olduğunu şu hadislerinde bildirmektedir: *İslâm, Allah'a ve peygamberine iman etmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek ve hac etmektir.* (Komisyon, 2014: 2/345). Nitekim hac Yaratıcıya, peygamberlere inanç esaslarını pekiştirip insanların manevî yönlerini güçlendirmesi sebebiyle İslâm'ın beş temel şartından biridir. Mesnevide de bu hadise işaretle haccın İslâm'ın şartlarından olduğu anlatılır:

Ki budur rûkn-i hâmis İslâma
Vâcib imân hâşa vü 'âma
(Menâsikü'l- Hac, 72)

Hac ibadeti, yolculuğa gücü yeten Müslümanlara Âl-i İmrân suresinin 97. ayeti ile farz kılınmıştır. Ayette hac ibadetini gerçekleştirecek kişilerin yol için gerekli bütün imkânlarla sahip olması ve şartların da bunu kolaylaştıracak bir durumda bulunması kastedilmektedir. Böylece müminler haccı sağlayacak her türlü kapıyı aralamaları hususunda uyarılmakta, gerekli tedbirlerin alınması onlara bir vecibe olarak yüklenmektedir. Bu ayet neticesinde hac ibadetinin mükellefler tarafından ifa edilmesinin farz olması için İslâm âlimleri fıkıh

kitaplarında beş şartın sağlanması gerektiğini bildirmişlerdir. Bu beş şartın ilki; bedenen hac etmeye yetecek güçte olmak, ikincisi; yol güvenliğinin olması, üçüncüsü; yol boyunca haccın yerine getirilmesinde herhangi bir engel durum olabileceği için beraberinde sadık bir arkadaşıyla yola çıkmak, dördüncüsü; özellikle kadınların hanefi mezhebine göre kocaları veya mahremlerinden bir erkekle yola çıkmaları, beşincisi ise bu şartlar sağlandıktan sonra haccın dinen geçerli olabilmesi ancak hacca niyet edilerek ihrama girilmesi şeklinde ifade edilmektedir (Öğüt, 1996: 14/390). Şairimiz âlimlerin bildirdiği bu beş şartı beyitlerine yansıtmıştır: Gubârî, gücü yetenlere haccın farz olduğunu mânen iktibasla anlatır:

İstitâ'at olana farzdur hac
Ehl-i İslâm eylemez buna lec (69)

Şart-ı evvel ki istitâ'atdur
Mücib-i hac nisâb-ı vüs'atdür

Şart-ı sâni emân u emn-i tarik
Pes budur mes'ele 'ale't-tahkik

Şart-ı sâlis refik-ı sâdıkdır
Ya'ni kim hem reh-i müvâfıkdır

Niçe kim 'avrete gerek mahrem
Yâr- sâdık gerekdür erlere hem (87-90)

Şart-ı râbi' delil-i râhıdur ol
Kim bilür yolu piş u pes sag u sol

Şart-ı hâmis ki vakt-i ihrâm
Rükn olur bu da hac olursa tamâm (92-94)
(Menâsikü'l- Hac, 92-94)

Gücü yeten insanlara farz olan hac ibadeti genellikle kutsal topraklarda Medine, Hz. Peygamber'in bulunduğu kente ziyaret ile başlar. Çünkü Kur'an'da İsrâ suresi 79. ayet mealine göre Hz. Peygamber *Makâm-ı Mahmûd*; yüce makamın sahibidir. Peygamber Efendimiz (sav) bir hadis-i şerifinde "Her peygamberin kendine has ve kabule mazhar olan bir duası vardır. Onunla Allah'a dua etmiştir. Ancak ben duamı ahirette ümmetime şefaathetmek için saklıyorum." buyurmaktadır (Râzî, 2008: 15/24). Bu sebeple Hz. Peygamber'in ümmetine şefaathetmek için gayreti, insanları O'na hamd etmeye, teşekkür etmeye yönelttiği için *Mahmûd*, kendisine teşekkür edilen anlamına da gelmektedir. Mahşerde herkesin toplanıp annenin evladına bile faydasının olmayacağı, amelleriyle baş başa kalacakları o dehşetli günde sadece Peygamberimiz kendisine verilen şefaathetmek yetkisiyle adeta hastaları şifaya kavuşturacak hekim gibi ümmetine şefaathetmek şifa verecektir. Bu sebeple Gubârî, Yüce Allah'tan hacıların isteklerine kavuşmaları, *Makâm-ı Mahmûd*'a varmaları için dua eder:

Varalar ol makâm-ı Mahmûda
İreler hem merâm-ı maksuda
(Menâsikü'l- Hac, 60)

Hanefî mezhebi doğrultusunda hac ibadetinin üç erkânı vardır. Bu üç farzın ilki ihrama girmek sonra Arafat vakfesi ve tavaftır (Öğüt, 1996: 14/392). Aşağıdaki beyitlerde hacca niyet edip ihrama giren bir kişi için Arafat'ta vakfe durmak ve tavaf etmenin haccın farzları olduğu anlatılır:

İki oldı bu haccın erkânı
İki rükn üzre kondı bünyânı
Evveli oldı vakfe-i ârafe
Anda vâkîf olan irer şerefe
Oldı ikincisi tavâf-ı farz
Ki budur istitâ'at ehline farz
(Menâsikü'l- Hac, 106-108)

Sözcük anlamı kastetmek olan hac; Yüce Yaratıcının rızası için Kâbe'ye, insanlar için birleşme ve güven yeri ilan edilen Allah'ın evine yönelmektir (Bakara, 2/125). Ayrıca Kâbe; Müslümanın her namazda yüzünü çevirdiği kiblegâhtır. Böylece hac müminin mânen yükselişini, Allah'la yakınlığını temsil etmektedir. Gubârî, Bakara, 2/112. ayetinde geçen *Allah'ın rızası için/li vechi'llâh* ibaresine lafzen iktibasla kibleye yönelmeyi kast eden kişiye güzellik verileceğini anlatır:

Kibleye ol dem idüp istikbâl
Hak te'âla ki vire bir hoş hâl
Hâlisân muhlisan *li vechi'llâh*
Eyle niyyetle kasd-ı beytu'llâh
(Menâsikü'l- Hac, 147-148)

Kur'an'a göre Hz. İbrahim inananlara haccı ilan etmekle görevlendirilmiştir (Hac, 22/27). Bu sebeple şairimiz, Kitab'da İbrahim kıssasının beyan edildiği En'âm suresinin 79. ayetinde geçen *veccehtu vechiye/yüzümü döndürdüm* ibaresine lafzî iktibasla hacca niyet eden müminin bu ayeti okuduğu takdirde kurtuluşa ereceğini öğütler:

Oku *veccehtü vechiye* âyetini
Tâ bulasın yolın selâmetini
(Menâsikü'l-Hac, 149)

Hac ibadetini gerçekleştirmek isteyen kişi aynı zamanda Kur'ân-ı Kerîm'in indirildiği mübarek beldeye gidecektir. Bu sebeple Gubârî, Kur'an'da Mü'minûn suresinin 29. ayetinde geçen *Rabbi enzilni/Rabbim kondur* ayetinin okunmasını böylece yolculuğun kolay olacağını öğütler:

Rabbi enzilni âyetin okuyun
Ba'de zân her işi yerine koyun
(Menâsikü'l-i Hac, 192)

Hac ibadeti Hz. Peygamber tarafından bildirilen mikât mahalline giriş ile başlar. Sözlüklerde mikât; buluşma vakti anlamına gelmektedir. İnsanın Yaraticısının *evim* diye nitelendirdiği (Bakara, 2/125) Kâbe'ye kavuşması olan haccın başlaması bu alana girişle başlamaktadır. Mikât sınırına giren müminin Hanefî mezhebine göre Mekke'ye geliş güzergâhındaki bu sınırlarda mutlaka ihrama girmesi hac ibadetinin vaciplerindedir (Öğüt, 1996: 14/392). Kadınlar normal kıyafetleri ile yüzleri açık olmak şartıyla bu alanda sadece hacca niyet ederek başlarlar. Şairimiz kadınların ihramda iken yüzlerinin açık olması gerektiğini hatırlatır:

'Avrat ihrâmı açmadur yüzünü
Saklamakdur günâhdan özünü
(Menâsikü'l-i Hac, 287)

Erkekler ise izâr ve ridâ diye isimlendirilen dikişsiz iki parçadan oluşan beyaz kumaş veya havluya sarılmalarıyla ihrama girerler. İhram basit bir örtünme şekli olmayıp Allah'ın davetine icabet eden müminin Yaraticısının rızasına talipli olduğunu gösterdiği takva elbisesidir. Bir diğer deyişle kulun dünyalık kıyafet ve statüsünü terk ederek rahmet-i Rahmân'a kavuşma anında duymak zorunda olduğu tam teslimiyeti anlatan kefenlenme, ölümdür. Gubârî, mikât sınırına gelindiğinde hacıların izâr ve ridâyâ bürünerek ölümü çağrıştırdığını, çıplak bedenlerini ihramla kapattıklarını anlatır:

Kâfile erişe çü mikâta
Anda hüccâc döner emvâta

Ya'ni 'uryân olup havâs u avâm
Hep girende hacılar ihrâm

Evvelâ dîr idin libâsınızı
Bozun evvelki iltibâsınızı

Olun 'uryân anadan togma
Olasız tâ ki anadan togma
(Menâsikü'l-i Hac, 240-243)

Ki bu ikisidür izâr u ridâ
Haccı bu ikisiyle eylen edâ
(Menâsikü'l-i Hac, 253)

Meselidür velâdet-i mevtün
 Bu da bir sûretidürür fevtün
 Çünkü geydün elünle sen kefenün
 Kefen içinde mürde anla tenün
 Nefsini çünkü anladun mürde
 Niçe mürde nihâl-i pür-mürde
 Fârîğ ol kâr u bâr-ı ahyâdan
 Nefsini say şümâr-ı mevtâdan
 Nâzır ol kendi hâlûna nâzır
 Hâzır ol hem cenazene hâzır
 (Menâsikü'l-i Hac, 255-259)

Sözlük anlamı olarak ihram; kendini mahrum bırakmak, haram aylarına veya Harem bölgesine girmek anlamlarına gelirken hac veya umre yapan kimseye normal durumlarda helâl olan bazı davranışların haram kılınması anlamında bir fıkıh terimidir (Öğüt, 2000: 21/539). Böylece sözlük ve terim anlamlarının da çağrıştırdığı gibi hacca veya umreye niyet eden kimse için sadece zahiri bir kıyafet değişikliği olmayan ihram; insanın yaşam ve davranış biçiminin köklü bir değişikliğe uğramasıdır. Gubârî, ihramın sözlük ve terim anlamlarını beyitlerle açıklar:

Evvelâ bil ki ma'ni-i ihrâm
 İki dürlüdür idelüm i'lâm
 Birisi istilâh ve biri lügât
 Bu iki itdi bunda cem'iyet
 Lugat itmekdürür helâli harâm
 Istilâh oldu kâsd-ı Beyt-i Harâm
 Ba'zılar didi müşterekdür bu
 Didi ba'zı mahal-i şekdür bu
 (Menâsikü'l-Hac, 291-294)

Kişinin nefsiyle mücadelesi, helâl olan bazı davranışları terk etmesi olarak tanımlanan ihrama girilmesiyle hac ibadeti için bir dizi yasaklar başlar. Bu yasaklar Kur'an'da Mâ'ide suresi 1. ayette şöyle beyan edilmektedir: *Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin. İhramlı iken avlanmayı helâl saymamamız kaydıyla, okunacak (bildirilecek) olanlardan başka hayvanlar, size helâl kılındı. Şüphesiz Allah istediği hükmü verir.* Böylece ihramlı kişinin bu kıyafeti taşıdığı sürede başka zamanlarda kendisine meşru olan bir dizi davranıştan uzak durması gerekir. Ayrıca ihram kişinin alışkanlıklarından ve bağımlılıklarından kurtulmasına ve kendisiyle hesaplaşmasına imkân tanıyan önemli bir aşamadır. Bu dönemde yapılan her ihlal ya kefaretle karşılanır veya hacın bozulmasıyla sonuçlanır. Yani dünya ve ahiret bütünlüğünü canlı bir

şekilde yaşamak demektir. Ayet neticesinde Gubârî, haram işlerin terk edilmesini öğütler:

Ol harâm olan işi terk edesin
Terkin anun gönülde berk idesin
(Menâsikü'l-Hac, 297)

İhrama bürünen hacı adayları hacca niyet ederler. Ardından iki rekât namaz kılarlar (Öğüt, 1996: 14/394). Cenab-ı Hakk'a bu ibadetlerini kolayca yapmaları için dua ederler, telbiyede bulunurlar. Telbiye; lebbeyk Allâhümme lebbeyk, lebbeyke lâ şerîke leke lebbeyk, inne'l-hamde ve'n-nimete leke ve'l-mülk, lâ şerîke lek sözlerinden oluşan; buyur Allah'ım, buyur!, davetini duydum, Sana yöneldim. Şerikin yok Allah'ım! emrine uydum, kapına geldim. Hamd Sanadır; nimet senin, mülk senindir. Şerikin yok Allah'ım, sözlerinden oluşmaktadır. Gubârî, ihrama girilmenin ardından iki rekât namaz kılınmasını hatırlatır. Hacı adaylarına telbiyede bulunmalarını, telbiyelerinin yeryüzünden semaya tüm evreni kaplaması gerektiğini söyler:

Sonra kılun namâz iki rik'at
İsmi bu iki rik'atin sünnet
(Menâsikü'l-i Hac, 246)

Telbiye eyleyüp diyün lebbeyk
'Azm idüp yola pâ burehne çübeyk
İrgürin 'arşa savt-ı lebbeyki
Toldurun ferşe savt-ı lebbeyki
(Menâsikü'l-i Hac, 272-273)

İhrama girip namaz kılan hacı adayları için haccın ifrad, temettu ve kırân olmak üzere üç çeşit eda edilişi söz konusudur. Hanefiler'e göre bunlardan en faziletli olanı kırân haccıdır. Bu da hac ve umre yapmaya niyet edilmesiyle yapılır (Öğüt, 1996: 14/389). Şairimiz bir seferde hem hac hem umre yapılacağı için okuyucularına kırân haccına niyet etmelerini öğütler:

Niyet-i haccınız kırân olsun
Haccile 'umre tev' emân olsun
Biri ihrâm-ı hac biri 'umre
Kande olur bu zîde yâ 'umre
Efdal-i hac bilün kırân oldu
Çünkü 'umreyle tev' emân oldu
(Menâsikü'l-i Hac, 281, 283, 285)

Hac yılın bildirilen belli zamanlarında kutsal bölgelere yapılması gereken bir dizi ziyaretler zinciridir. İhrama girip niyet edildikten sonra hacı adayları için hac bitinceye kadar Kur'an'da beyan edilen bir takım yasaklar başlamıştır. Bu husus Kitab'da Má'ide suresi 95. ayette şöyle bildirilmektedir. *Ey iman*

edenler! İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin. Kim (ihramlı iken) onu kasten öldürürse (kendisine) bir ceza vardır. (Bu ceza), Kâbe'ye ulaştırılmak üzere, öldürdüğüünün dengi olup, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan veya yoksulları yedirmek suretiyle kefarete yahut onun dengi oruç tutmaktır. (Bu) yaptığı işin kötü sonucunu tatması içindir. Allah, geçmiştekileri affetmiştir. Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır. Allah, mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir. Bu ayet neticesinde hac veya umre yapmak için niyet eden kişinin ihramda olduğu sürece avlanması kesinlikle yasaklanmıştır. Burada geçen *sayd/av*; gerek eti yenilen cinsten gerekse yenilmeyen cinsten her türlü hayvanı öldürmektir. Ayetin devamında kasten kara hayvanı öldürmenin cezası zikredilmiştir. Cenab-ı Hakk'ın kullarını bu üç durumdan birisini yapmakla yükümlü kılmasının hikmeti; hac ibadeti esnasında Kâbe'de bulunan müminleri dünyevî tüm arzularından uzaklaştırmak ve böylece gönüllerin sadece zatına yönelmesini sağlamaktır. Gubârî, ihramlı iken avlanmanın cinayet olacağını ve kefarete gerektiğini belirterek ayetin tamamını mânen iktibasla verir:

Çünkü geydün bu haccın ihrâmın
Vir bunun hurmetiyle ahkâmın

Ya'ni budur ki hurmet-i ihrâm
İdüp ihrâmı helâli harâm

Ol harâm olan işi terk idesin
Terkin anun gönülde berk idesin

Her ne fi'lin ki şânı hurmetdir
Eyler isen anı cinâyetdir

Ol cinâyet olursa erkânda
Hac gider fâsid olur ol anda

Anı vâcib de itse bir insân
Ana kurbân ile olur dermân

Koyuna kâdir olan itdi tamâm
Kâdir olmayan üç gün ide sıyâm

Sayd da olsa misli lâzım olur
Misli olmayana derâhim olur

Kârin olana her cinâyetde
İki lâzım olur kefarete ile

(Menâsikü'l-Hac, 295-303)

Haccın erkânı diğer ibadetlere göre Kur'an'da ayrıntılı bildirilmesine rağmen Hz. Peygamber'in sünnetleri ile bu ibadetin yapısı şekillenmekte, anlam kazanmaktadır. Yukarıdaki ayetten başka Peygamberimizin sünnetlerinden öğrendiğimize göre ihramlı iken erkeklerin elbise giymesi yasaklanmıştır.

Bunun ötesinde koku sürünmek, saç, sakala yağ sürmek, tıraş olmak, vücuttan kıl koparmak, tırnak kesmek ve cinsî münasebette bulunmaktan insanlar men edilmişlerdir. Bu yasaklara uyulmadığı takdirde kurban kesme, sadaka verme ve hayvanın değerini ödeme gibi çeşitli cezalar söz konusudur (Öğüt, 1996: 14/394). Ayrıca bu yasakların bir kısmı yine Kur'an'da *Hac (ayları), bilinen aylardır. Kim o aylarda hacca başlarsa, artık ona hacda cinsel ilişki, günaha sapmak, kavga etmek yoktur.* Bakara suresi 197. ayette bildirilmiştir. Bu yasaklarla insanın dünyalık tüm olgulardan uzaklaşp sadece gönlünü Yaratanına vermesi amaçlanmıştır. Çünkü hac kişilerin yaptığı en anlamlı içsel yolculuktur. Şairimiz, ayetin ışığında hacın yasaklarını bildirerek okuyucusuna öğütler verir:

Bâşdan sakın itme bâşı tıraş
 Degme bir kılına sakın kardaş
 Örtme hem pâşını sakın zinhar
 Başdan itme cinâyeti ey yâr
 Bâşını bir gün örtse bir âdem
 Vâcib olur ol âdeme bir dem
 Hem çünân pîrehan yahud kaftân
 Giyse vâcib olur ana kurbân
 Basma sen poşt-i pâyini başmak
 Vâcib olur sana koyun basmak
 Cümleyi giyse leyk bir insân
 Kârine iki gayre bir kurbân
 Cümle hıfz eyle elün ayagun
 Hem giderme dişinle tırnagun
 Hem dahi itme sayd-ı cismânî
 Koyasın bir ki gün o hayvânı
 Hazer it nefşünü itmesün terğib
 Ki harâm oldu sana dühn ile tîb
 Yime içme hem dahi dörtünme
 Bunlar olan libâsı örtünme
 (Menâsikü'l-Hac, 307-316)
 Kıl kadar kokma sünbül-i mişgîn
 Elüne alma dahi nâfe-i çîn
 Kokma hem gonca-i gülistânı
 Dahi şemm itme verd-i handânı
 Eyle terk-i devâ' ı terk-i cimâ'
 Müfsid-i hacdur ol 'ale'l icmâ'

Dahi cenk ü cidâlden hazer it
 Kimsenün bakma 'aybuna güzer it
 Sen hemân 'ayb u gaybun unutma
 Muhtesib gibi eksigüm tutma
 Hem dahi itme sayd-i berrâni
 Yürüsün ko cem'î-i hayvânî
 Meger anı ki katl-i vâcib ola
 Def'-i darr için ol münâsib ola
 (Menâsikü'l-Hac, 318-324)

Ayrıca Harem bölgesinde avlanmak, bitki koparmak ihramlı iken de ihramdan çıktıktan sonra da herkese yasaktır. Çünkü Harem bölgesi Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e bildirdiği inananların Yaratıcısı ile buluşma noktasıdır. Bu husus Kur'an'da Âl-i İmrân suresi 97. ayet ile oraya girenlerin güven içinde olacağıın beyan edilmesiyle de kesinlik kazanmaktadır. Gubârî, Harem bölgesinde avlanmak veya herhangi bir yaş bitkinin koparılmasını öğütler:

Hâssa kim ola ki sayd-ı Harem
 Ki olupdur Haremle ol mahrem
 Hâremün kesme hem nebâtâtın
 Dahı eşcâr-ı gayrı emvâtın
 (Menâsikü'l-Hac, 325-326)

Hacı adayları Mekke'ye geldiklerinde hemen Mescid-i Harâm'a giderler. Böylece Allah'ın saygın kıldığı o mübarek beldenin en emin yerindedirler. Bu da Kitab'da Âl-i İmrân suresi 97. ayette *Onda apaçık deliller, Makâm-ı İbrâhim vardır. Oraya kim girerse, güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.* beyan edilen husustur. Şairimiz, Makâm-ı muhteremi cennete benzeterek oranın ululuğunu anlatır.

Ba'de çend-rûz irişib Hareme
 Giresiz ol Makâm-ı Muhtereme
 Ana dâhil olan emâna irer
 Ne emân ravza-i cinâna irer
 (Menâsikü'l-Hac, 335, 338)

Mescid-i Harâm'a ulaşan insanlar Allah'ın evi Kâbe'de konuk olmanın mutluluğunu yaşarlar. Çünkü Kâbe'yi Allah *evim* diye nitelendirmektedir (Bakara, 2/125). Kâbe'nin ululuğu *Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi, elbette Mekke'de, âlemlere rahmet ve hidayet kaynağı olarak kurulan Kâbe'dir.* Âl-i İmrân suresinin 96. ayetine dayanmaktadır. Ayette Kâbe'nin rahmet kaynağı olması O'nun insanlar arasında müşterek ilk ev olduğuna; hidayet kaynağı olması ise Allah Teâlâ'nın namazda Kâbe'ye yönelme emrine ve hac

ibadetinin orada olması sebebiyledir. Abdullah i. Ömer'den (r.a) Kâbe'nin ilk bina olması hakkında şu rivayet edilmiştir: "Beytullah, yer ile gök yaratılırken su üzerinde yaratılan ilk evdir. Allah Teâlâ onu, yeryüzünü yaratmazdan iki bin yıl önce yaratmıştır. Beytullah, suyun yüzünde bembeyaz bir köpük idi. Sonra yeryüzü o köpüğün altından yayılıp meydana geldi." (Râzî, 2008: 6/48). Gubârî, Kâbe'nin Allah'ın evi olduğunu mânen iktibasla anlatırken yeryüzünün Kâbe'nin altından yayılan köpükten yaratıldığı rivayetine de vurguyla ayete işaret eder:

Beyt-i Rahmân Ka'bedür Ka'be
Cây-ı Gufrân Ka'bedür Ka'be
(Menâsikü'l-Hac, 352)¹

Beyt-i evvel kim odur ümmü'l- kurâ
Bu kef idi yogıdı ag u kara

Meyl ide bi't-tab' insân Ka'beye
Kıla istikbâl her ân Ka'beye
(Gubârî, Ka'be- nâme, 967, 993)

Hz. Peygamber'den öğrenildiğine göre Harem bölgesine Selâm kapısından girilmesi sünnete uygundur (Öğüt, 1996: 14/396). Gubârî, sünnet sonucu Harem'e Selâm kapısından girilmesini öğütler:

Menzilün ola çünkü Bâb-ı Selâm
Okı bu âyeti 'alel-itmam
(Menâsikü'l-Hac, 353)

Mescid-i Harâm'a Selâm kapısından girildikten sonra Hacerü'l-esved'in bulunduğu köşeye gidilir. Hacerü'l-esved/Kara taş manasına gelmektedir. Hacer'ül-esved, müminin Allah Teâlâ'ya ruhlar âleminde vermiş olduğu kulluk sözünü (A'râf, 7/172) amelleriyle ortaya koyduğu iman ahdini yerine getirdiğini göstermek amacıyla selamlanır. Burada taşı selamlamanın sembolik anlamı; Hz. Peygamber'in örnek davranışdır. Çünkü Peygamberimizden rivayetle cennetten indirilen Hacer'ül-esved'in süttten daha beyaz olduğu, insanların günahlarından dolayı karardığı beyan edilmektedir. Ayrıca bu taşın kıyamet günü mahşer yerine getirileceği ve kendisini selamlayanlara şahitlik yapacağı bildirilmektedir (Komisyon, 2014: 2/363-364).²İslâm'ın kutsal nişanesi olan bu taş; müminlere hac farızasında tavafın başlama noktasını gösteren sembolik bir işaret olması sebebiyle hacı adayı onu selamladıktan sonra tavafa başlar. Şairimiz Hacerü'l-esved taşına varılınca telbiye ile taşı selamlamayı öğütler. Bu taşın tavafa başlangıç noktası olduğunu hatırlatır:

¹ Kâbe'nin rahmet ve hidayet kaynağı olması Menâsikü'l-Hac'da da 342 ile 345. beyitlerde ifade edilmektedir.

² Hadislerle İslâm Ansiklopedisi.

Hacerü'l-esvede varınca tamâm
 Telbiye ki unutma it be-devâm
 Hacer önünde anı cezm eyle
 Pes Hacerden tavafa 'azm eyle
 (Menâsikü'l-Hac, 379-380)

Hacerü'l-esved'ten başlayıp Kâbe'nin etrafında dolaşılır. Tekrar bu taş gelindiğinde bir şavt olur. Yedi şavt tamamlandığı zaman bir tavaf gerçekleşir (Öğüt, 1996: 14/394). Gubârî, Allah'ın rızası doğrultusunda gönülden yedi şavta niyet edilmesini söyler:

Kıl yedi şavta niyyet-i dil h'âh
 Halisan muhlisan li-vechi'l-lah
 (Menâsikü'l-Hac, 383)

Yüce Allah'a gönülden bağlılığı gösteren hac ibadetinin en önemli kısmı kulun Yaraticısının evine gelerek Allah ile konuşması, hemhal olması yani tavaf etmesidir. Bu sebeple tavaf mutlakla abdestli olunması gerekir. Beyitte tavaf esnasında abdestli olunması hatırlatılır:

Bu tavâf için eyle pâk vuzû'
 Tutma bî-âb-rû tavâfa rû
 (Menâsikü'l-Hac, 384)

Hacerü'l-esved başlangıç noktası olmak üzere Kâbe'nin etrafında dua edilerek dönülmesiyle bir şavt tamamlanır. Tekrar bir şavta başlanacağına bu taş selamlanır. Bu selamlamaya istilâm adı verilir (Öğüt, 1996: 14/394). Aşağıdaki şiirde Hacerü'l-esved taşının her dönüşte selamlanması hatırlatılmaktadır:

Her tavâf içre istilâm eyle
 Bu iki rûkne iltimâm eyle
 (Menâsikü'l-Hac, 388)

Yedi şavtla bir tavafı tamamlayan hacı adayları Hacerü'l-esved taşını selamlarlar. Daha sonra mümkünse Makâm-ı İbrâhim'in arkasında veya başka bir yerde iki rekât tavaf namazı kılarlar (Öğüt, 1996: 14/394). Dua ederler. Makâm-ı İbrahim; Hz. İbrahim'in (as) oğlu Hz. İsmail ile Kâbe'yi yeniden inşa ederken üzerine basıp iskele amacıyla kullandığı veya Hz. İbrahim'in insanları hacca davet edeceğinde çıktığı taş olarak kabul edilmektedir. Makâm-ı İbrahim; Kâbe kapısının Mültezem; istek kapısının birkaç metre karşısında yer alır. Cenab-ı Hakk'ın Kur'an'da Bakara suresi 125. ayet mealince Müslümanlara İbrahim'in makamından kendinize namaz yeri edinir buyruğu üzerine tavaf sonrasında iki rekât namaz kılınan mahaldir. Gubârî, tavaf sonu Mültezem kapısının karşısında namaz kılınmasını hatırlatır:

Çünkü her bir tavâfın ola tamâm
Sonra var mültezemde eyle kıyâm

Derd ile anda it müünâcâtın
İstegil her ne ise hâcâtın

(Menâsikü'l-Hac, 397-398)

Mesnevîde kırân haccına niyet edilmesinin daha doğru olacağı belirtilmiştir. Şafî mezhebine göre kırân haccına niyet edenlerin Mekke'ye ulaştıkları zaman yapacakları tavaf; kudüm tavafıdır (Arslan, 2015: 166). Gubârî, bu kuralı hatırlatır:

Evvelâ eylegil tavâf-ı kudüm
Sonra 'umre tavafına eyle hücum

(Menâsikü'l-Hac, 396)

Mültezem kapısının karşısında namaz kılındıktan sonra Zemzem kuyusunun bulunduğu bölüme geçilir. Zemzem kuyusunun hikâyesi yine Kur'an'a göre şöyledir: Yıllarca çocukları olmayan Hz. Sare, eşi Hz. İbrahim'i (as) kendi rızasıyla cariyesi Hz. Hacer ile evlendirir. Daha sonra Hz. İbrahim'e gelen melek misafirlerin onlara bir oğul müjdesi vermeleri üzerine (Hûd, 11/69) Hz. İbrahim'in ilk oğlu Hz. İsmail (as) doğar. Bunun üzerine kıskançlığa kapılan Hz. Sare, onlarla bir arada yaşamak istemediğini belirtince Hz. İbrahim Allah'ın emri doğrultusunda burakla Cebrâil'in kendisine yol gösterdiği bu yolculukta iki yaşındaki oğlu Hz. İsmail'i önüne Hz. Hacer'i de terkisine bindirerek onları Beytülharâm'ın yanına bırakır (Harman, 1999: 21/270). İbrahim (as) orada akşamlamadan geriye dönerken bu ekin bitmeyen arazide kendilerini kime bıraktığını soran Hz. Hacer'e Allah'a bıraktığını söyleyerek onlardan ayrılır (İbrâhîm, 14/37). Daha sonra Hz. Hacer hem kendisinin hem de oğlunun susması üzerine Safa ile Merve arasında Hakk'a yalvarır. Hz. Hacer'in bu duası kabul edilir. Çocuk yaşta İsmail'in tepinmesi sonucu günümüzdeki zemzem kuyusundan Allah'ın isteğiyle O'na ve çocuğuna su, zemzem fişkırır (Râzî, 2008: 14/26). Gubârî, bu olayı beyitlerine aktarır:

Hâcer İsmâ'îli hecr içre koyup
Su için sû-yı Safâya yürüyüp

Çıkdı sa'yıla Safânun üstine
Ya'nî ol kân-ı vefânun üstine

Sû-be-sû su isteyü kıldı nazar
Zâhir olmadı ana sudan eser

Merveden yana o da oldu revân
Sa'y idüp canıla hemçün sâ'iyân

Çıkdı Merve üzre bakdı sû-be-sû
Görmedi gözi yaşından gayrı su

Merve üzre eyledi Hakkaniyâz
 Eyledi sad nâle-i Merve-güdâz
 Anda dahı virmedi Hak ana su
 Yine sa'y idüp Safâya dutdı rû
 Yine dil-teşne Safâya çıkdı ol
 Yine ol kân-ıvefâya çıkdı ol
 Yin her sûya bakup itdi taleb
 Sîne-sûzânu ciger-hûn teşne-leb
 Yine su ol pâke yüz göstermedi
 Ne yüz ol gamnâke göz göstermedi
 Mâ-hasal ol peyk-ierbâb-ı Safâ
 Reh-nümâ-yısâ'iyân-ı pür-vefâ
 Yidi kerre vardı geldi Merveye
 'Âkıbet dilden yapışdı 'urveye
 Eyleyüp anda karâr ol bî-karâr
 Didi yâ Rabsana hâlim âşikâr
 (Gubârî, Ka'be-nâme, 1418-1430)
 Oglum İsmâ'îl [be-]gâyet teşnedür
 Nârdan gûyâ dili bir deşnedir
 Cebre'îl ol dem aña olup 'ayân
 Şekl-i A'rabide gösterdi nişân
 Vardı Zemzem yirine kıldı karâr
 İtmege lutf-ı hafiyi âşikâr
 Hakka yüz dutup münâcât eyledi
 Cân u dilden 'arz-ı hâcât eyledi
 Ökçesiyle depdi Zemzem yirini
 Ya'nî ol mâ'-i mu'azzam yirini
 Zâhir oldu ol zaman Zemzem revân
 Yiryüzine çıkdı akdı ol zamân
 (Gubârî, Ka'be-nâme, 1440-1445)

Tavaf namazını kılan, zemzemden içen hacı adayları bu kez sa'y yapmak için Safâ'ya çıkarlar. Hacda Safâ'ya çıkıp sa'yin dinî bir hüküm kılınmasının nedeni; Hz. İbrahim, eşi Hz. Hacer ve oğlu İsmail'in hikâyesine dayanır. Allah kendisine yalvarıp yakaran, dua eden kimseleri genişliğe çıkaracağını bildirerek Hacer'in koşmasının bir benzerini hac mükelleflerine vacib kılmıştır (Râzî, 2008: 4/100). İşte bu sebeple hacca veya umreye niyet eden kişinin Kâbe'nin hemen yakınında bulunan Safâ'dan başlayıp Merve arasında dört gidiş üç geliş toplam

yedi kez gidip gelmesine *mes'â/sa'y* denilir. Safa'da başlayıp Merve'de sona eren bu sa'yi yapan kimse Safa ve Merve'ye çıkınca hızlı adımlarla yürür. Hacı adayları bu yürüyüş esnasında dua eder, Hz. Peygamber'e salât ü selâm getirirler (Öğüt, 1996: 14/395). Gubârî, Safa ve Merve tepelerinde koşarak gidip gelmeyi, *mes'â/sa'y* yapmayı anlatır:

Ba'de sa'y-ı Safâ vü Merve yine
Telbiyedür elünde 'urve yine
(Menâsikü'l-Hac,381)

Kıl yedi sa'ye niyyet-i dil-h'âh
Hâlisân muhlisan li-vechillâh

Sa'yini andan ibtidâ eyle
Merve de varup intihâ' eyle

Sa'y iderken bu sa'y evânında
Sür'at it müller miyânında
(Menâsikü'l-Hac, 442-444)

Allah Hz. Hacer'in samimiyetle yaptığı niyazına zemzemi bahşetmiştir. Bu sebeple tavaf sonrası namazın ardından Zemzem kuyusundan zemzem içilmesi; çaresiz kullara Allah'ın her an Hz. Hacer'e lütufta bulunduğu gibi güzellikler sunacağına hatırlanması içindir. Nitekim hac ibadeti, peygamberlerin ve onlara inananların dolaştığı beldelerde gezinerek sabretmenin mükâfatını bildirdiği için ayrı bir öneme sahiptir. Gubârî, tavaf sonu zemzem içilmesini önerir:

Ba'dehu âb u zemzemi nûş it
Zemzeme eyle anda hem cûş it

Ba'dehu varup ihtimâm eyle
Haceri yine istilâm eyle
(Menâsikü'l-Hac, 436, 438)

Haccın rükünlerinden en önemlisi kurban bayramından bir gün önce Arafat Dağı'na çıkmaktır. Arafat'a çıkmanın önemi ise şu olaydan kaynaklanmaktadır: İbrahim peygamber sürekli çocuğu olması için dua eder. Müfessirlerin bildirdiğine göre doksan sekiz yaşında olmasına rağmen umudunu kaybetmez, çocuğu olduğu takdirde onu Yüce Yaratıcıya kurban edeceğini söyler. Allah, kendisinden peygamberi Hz. İbrahim'in salih çocuk isteme niyazını kabul ederek O'na erkek evlat ihsan eder (Hûd, 11/69). Hz. Hacer ile oğlunu ekin bitmez vadiye bıraktıktan sonra (İbrâhîm, 14/37) geceyi Arafat'ta geçirir. Derken İbrahim (as), bir gece rüyasında birisinin kendisine Allah senden şu oğlunu boğazlamayı emrediyor dediğini duyar, bu rüyasının Rahmanî mi şeytanî mi olduğunu düşünürken ertesi gece aynı rüyayı tekrar görür. Böylece bunun Allah katından kendisine gönderilen bir mesaj olduğunu anlar. Hz. İbrahim'in bu rüyasını anlaması üzerine o güne Arefe; bilme, anlama günü

denilmektedir. Bu sebeple hacı adaylarının Arafat'da bir gece kalmaları Hz. İbrahim'in (as) nişanesi olarak hacın rükünleri arasında yer almaktadır (Râzî, 2008: 18/626). İbrahim peygamberin Yüce Allah'a teslimiyetinin kalplere daha iyi yerleşmesi için hacılar burada çadırda kalırlar. Öğle ve ikindi namazlarını cemederek kılarlar. Kalpleri zikirle meşgul olan hacı adaylarının arefe gününde Arafat'da güneşin zevâliyle başlayıp bayramın ilk gününe kadar bu yarım gün ve bir gece içinde bir an durup taşların yanında vakfe yapmaları; beklemeleri gerekir ki bu vakfeyi doğru yer ve zamanında yapamayan hacı adayları hac ibadetlerini kaçırmış olurlar (Öğüt, 1996: 14/395). Gubârî, Arafat'ta çadırda kalındığını ve orada niçin olunduğunun bilinmesi gerektiğini anlatırken vakfe yapılmazsa hacı olunamayacağını hatırlatır:

Arafâta varup karâr eyler
Her kişi bir yir ihtiyâr eyler
Eyle örter ki 'arsa-i çadır
'Ârsa-yı arzı nitekim gökler
(Menâsikü'l-Hac, 474-475)
Vakfe vaktidür eylegil vakfe
Gönlini virme meleke vakfe
Vakfe sırrına vâkîf ol vâkîf
'Arafat içre 'ârif ol 'ârif
(Menâsikü'l-Hac, 504-505)
Vakfede turmasa gurûba degin
Bir yiter kârine dem ol vaktin
(Menâsikü'l-Hac, 305)³

Arafat'ta vakfeye durmak; beklemek insanın kıyamet günü Allah'ın huzurunda hesaba çekileceği zaman bekleyişine öykünmedir. Müminin tıpkı Rabbinin huzurunda korku ve ümit arasında hesaba çekilmeden önce dünyada nefsiyle hesaplaşmasıdır. Gubârî, bu bekleyişi mahşer gününe benzetir:

Sanasın rûz-ı mahşer oldı bedîd
Zâhir oldı kamu şâki vü sa'îd
Cümle hüccâc-ile o gün 'Arafât
Fi'l-mesel rûz-ı 'arsa-yı 'Arasât
(Menâsikü'l-Hac, 534-535)⁴

Zamanlarını ibadet ve dua ederek geçiren adaylar, akşam güneş batımından sonra Arafat'dan ayrılarak Müzdelife'ye geçerler. Akşam ve yatsı namazlarını

³ Arafat'ta vakfe yapılmadığında hacı olunamayacağı Menâsikü'l-Hac, 520. ve 563. beyitlerde de ifadelendirilmektedir.

⁴ Arafat'ta beklemenin kıyamete benzetildiği diğer beyitler: Menâsikü'l-Hac, 536-539. beyitlerde de zikredilmektedir.

burada da birleştirerek kılan hacı adayları geceyi Müzdelife’de geçirdikten sonra Mina’ya doğru yollarına devam ederler. Müzdelife’de cemrelere atmak için taş toplanır. Kurban bayramının birinci günü Mina’ya ulaşan hacı adayları Akabe cemresine taş attıktan sonra kurbanlarını kesip tıraş olup saçlarını kısaltarak ihramdan çıkarlar (Öğüt, 1996: 14/394-397). Dünyanın her yerinden Allah Teâlâ’nın rızası için toplanan o ana kadar birbirlerini tanımayan müminleri tek ülküde manevî bir anlaşmaya ulaştıran hac ibadeti, Müslümanlara kâinattaki olağanüstü düzeni, zaman ve mekân mefhumunu kazandırır. Gubârî, haccın bu erkânını şiirlerine yansıtır:

Vakfe ki irip guruba ola tamâm
‘Azm idüp irtihâle inüp imâm

Menzil olur ol gice Müzdelife
Seheri idün anda hem vakfe
(Menâsikü’l-Hac, 583-584)

Cem’ olur anda magribile ışâ
Kılınur ya’ni bu ikisi kuşa
(Menâsikü’l-Hac, 585)

Ol gice hâzır ide yetmiş taş
Ki ola her birisi serçeye baş

Ba’de vakfe Minayâdur harekât
İderek telbiye ve tekbîrât
(Menâsikü’l-Hac, 588-589)

Kurban bayramının ilk günü Mina’ya ulaşan hacı adayları burada da çadırlarda kalırlar. Aynı gün Akabe cemresine taş atarlar. Taş atmanın sebebi ise yine Kur’an’da 105. Fil suresinde beyan edilen Kâbe’yi yıkmak için gelen fil ordusunu Ebâbil kuşlarının attığı taşlarla hüsrana uğrattığı gibi nefis şeytanlarını yok etmek, taşlamaktır (Komisyon, 2014: 2/365).⁵ Aşağıdaki şiirlerde Mina’da taş atmak anlatılır:

Çün Minâya varup nüzûl idesiz
Yedi taş alup atmaga gidesiz

Atasız anda cemre’-i ‘Akabe
Ol nüsükden biri ola rakabe
(Menâsikü’l-Hac, 590-591)

Mina’da kurbanlar kesildikten sonra hacılar tıraş olurlar veya saçlarını kısaltırlar. Burada kurban kesilmesinin nedeni ise Mina, Hz. İbrahim’in Allah’a verdiği söz üzerine oğlu İsmail’i kurban etmeye gittiği, denendiği yerdir. Hac farızında buraya gelen hacılar, Cenab-ı Hakk’a tıpkı İbrahim peygamber gibi

⁵ Hadislerle İslâm Ansiklopedisi.

her türlü sevgiden vazgeçebileceklerini kurbanlarını keserek gösterirler. Nitekim Mina; aşırı istek demektir. Sonra ihramdan çıkarlar (Komisyon, 2014: 2/365).⁶ Gubârî, tıraş olunmasını ve kurban kesilmesini şiirlerine yansıtır:

Sonra idün tıraş u kurbânı
Budur emr-i şerif-i Subhânî
(Menâsikü'l-Hac, 592)

Mina'da kurban kesen hacılar Mekke'ye gelirler. Mekke'de hacın son erkânı tavafi yapıldıktan sonra bu zorlu ve sabır gerektiren ibadetlerini tamamen bitirmiş olurlar. Aşağıdaki beyitte Kâbe'ye gelinip tavaf edileceği anlatılır:

Sonra var Ka'bei tavâf eyle
Bahr-i rahmetden igtirâf eyle
(Menâsikü'l-Hac, 598)

Hac; Yüce Allah'ın emrine uyularak hem beden hem madden yapılan bir dizi erkânı olan ibadettir. Kur'ân-ı Kerîm'de diğer ibadetlere göre daha fazla beyan edilmesi hatta 22. sureye ismi verilmesi bu sebeptendir. Nitekim Peygamberimiz, *Hac ve umreyi birlikte yapın. Çünkü körüğün demir, altın ve gümüşün kir ve pasını giderdiği gibi hac ve umre de günahları ve fakirliği giderir. Kabul edilmiş hacın sevabı ise ancak cennettir*, bu hadislerinde samimiyetle yapılan hacın insana kazandıracaklarını anlatmaktadır. Ayrıca Kutlu Nebî, bir diğer hadisinde hacca gidenleri Allah'ın elçileri olarak vasıflandırmıştır (Komisyon, 2014: 2/350).⁷ Kabul olunan hacın karşılığında ise inananları cennetle müjdelemiştir. Çünkü madden ve beden bir ibadet olan hac, kişiye gerek dünyevî gerekse uhrevî faydalar sağlar. Öncelikle dinin temel unsuru olan Allah'a imanı pekiştirdiği için lâyıkıyla yapılan hacın karşılığının cennet olduğu bildirilmektedir. Şairimiz, hacıların cehennemden uzak kalacaklarını anlatırken yukarıdaki hadise mânen iktibasta bulunur:

Ka'beyi bir kişi ki hac itse
Dûr u nezdin kat'-ı fecc itse

Anın için didi Resûl-ı kerîm
Olur ana harâm nâr-ı cahîm

Hem didi cennet ana vâcib olur
Görmege cennet ana tâlib olur
(Menâsikü'l-Hac, 74-76)

Sonuç

Gubârî, hac ibadetini sadece Mekke ve diğer yerlerde yapılması gerekenleri değil Hz. Peygamber'e işaret ederek Medine'nin de ziyaret edileceğini

⁶ Hadislerle İslâm Ansiklopedisi.

⁷ Hadislerle İslâm Ansiklopedisi.

anlatmıştır. Haccın erkânlarını ayet ve hadislerle lafzen, mânen iktibaslarla, telmih sanatıyla vermiştir. Böylece onun Kur'an ve hadisler konusunda oldukça bilgili olduğu sonucunu çıkarırken eserini edebiyat açısından da özel bir yere taşımıştır. Çünkü iktibas ve telmih manaya dayalı, bilgi birikimi isteyen edebî sanatlardır. Bu sebeple Gubârî'ye ait Menâsikü'l-Hac tam bir hac rehberi niteliğinde eserdir demek kanaatimizce yanlış olmayacaktır. Bunun yanında şairin Ka'be-nâme'si haccın önemli sembollerinden olan Kâbe'nin, zezem kuyusunun oluşumunu anlattığı için hac ibadeti ile ilgili pek çok dinî olayların hatırlanmasını sağlamıştır. Ayrıca Gubârî, Menâsikü'l-Hac'da haccın ilanını, farzlarını beyitlerine yansıtırken Ka'be-nâme'de ise hacda yapılan ibadetlerin kaynak olduğu kıssaları da anlatmış, okuyucusunun bu ibadeti yaparken bilinçli olmasını sağlamıştır.

Kaynaklar

- ALPARSLAN, A., 1996, "Gubârî Abdurrahman" TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, C. 14, s. 168.
- ARSLAN, A., 2015, "İmam Gazâli-Kimyâ-yı Saâdet", İstanbul: Ataç Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, F., 1993, "Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat", Ankara: Aydın Kitabevi.
- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI, 2006, "Kur'ân-ı Kerîm Meali", Ankara: TDV.
- GÜL, Â., 2006, "Abdurrahman Gubârî'nin Hayatı, Eserleri ve Menâsik-i Hac Adlı Eseri (Edisyon Kritik)", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- HADİSLERLE İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ, 2014, Ankara: TDV.
- KARADAĞ, Ö., 1999, "Abdurrahman Gubârî'nin Ka'be-nâme'si", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- RAZÎ, F., 2008, "Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb", İstanbul: Huzur Yayınevi.
- ÖĞÜT, S., 1996, "Hacla İlgili Fıkhu Hükümler" TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, C. 14, s. 390-394.
- YARAN, R., 1996, "Hac (Literatür)" TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, C. 14, s. 412.